

Martin-Dietrich Glessgen, *Lingvistică romanică. Domenii și metode în lingvistică franceză și romanică*, Cuvînt înainte și traducere de Alexandru Gafton, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, 652 p.

Cosmin Căprioară*

Facultatea de Litere, Universitatea „Ovidius” din Constanța, Aleea Universității 1, 900472 Constanța, România

Lucrarea lui Martin-Dietrich Glessgen, *Linguistique romane. Domaines et méthodes en linguistique française et romane*, apărută în 2007, într-o primă ediție și, apoi, în 2012, în ediția a doua, revizuită, la prestigioasa editură Armand Colin din Paris, cunoaște, din 2014, și o versiune românească, apărută la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Este o apariție binevenită și necesară, cu atât mai mult cu cât de câteva decenii la noi nu a mai văzut lumina tiparului o traducere a marilor lucrări occidentale de romanistică.

M.-D. Glessgen este un eminent romanist contemporan, profesor de lingvistică romanică și lingvistică istorică franceză la Universitatea din Zürich, director al Institutului de Lingvistică Romanică de aici, secretar-administrator al Société de Linguistique Romane și redactor-șef al *Revue de Linguistique Romane*. Totodată, el este unul din editorii manualului *Histoire linguistique de la Romania* (3 vol., apărut la De Gruyter, Berlin/New York, între 2004 și 2008).

Traducerea românească i se datorează unei personalități a lingvisticii diacronice românești, profesorului Alexandru Gafton de la Universitatea ieșeană, care semnează și *Cuvîntul înainte*, în care deplînge scăderea severă, în lingvistica românească, „a interesului pentru romanistică și pentru studierea limbii din perspectivă diacronică, în general” (p. 13), și unde subliniază valoarea și importanța lucrării romanistului german, care „dezvoltă și deține calitățile unui model” (p. 14). Traducătorul, ca un specialist al literelor, înțelege cel mai bine sensul travaliului depus de autor și, într-o formă fluentă, coerentă și convingătoare, transpune în română textul, ale cărui subtilități le urmărește îndeaproape și le respectă.

Așa cum arată autorul încă din *Prefață*, avem de-a face cu un manual, de a cărui necesitate și utilitate s-a convins de-a lungul carierei sale, din discuțiile

cu studenții și din analiza manualelor de lingvistică romanică apărute pînă în prezent, cu ocazia unui seminar ținut la Universitatea din Jena. Tot acesta observă că „textul este dens și solicitant pentru o introducere; tocmai datorită acestui fapt, însă, el permite o învățare intensivă, cu păstrarea calităților sale de unic volum, față de manualele în mai multe volume” (p. 23). Cu modestie, autorul recunoaște complementaritatea manualului său cu cele al lui C. Tagliavini (*Le origini delle lingue neolatine*) și P. Bec (*Manuel pratique de philologie romane*) și își exprimă prețuirea pentru opera lui H. Lausberg în domeniul foneticii și morfologiei istorice romanice (*Romanische Sprachwissenschaft*), precum și dorința de a îndemna cititorul către alte mari manuale de romanistică, mai recente: *Lexikon der Romanistischen Linguistik* (LRL; editori: G. Holtus, M. Metzeltin, C. Schmitt, 12 vol., Niemeyer, Tübingen, 1988–2005), *Romanische Sprachgeschichte / Histoire linguistique de la Romania* (RSG; editori: G. Ernst, M.-D. Glessgen, C. Schmitt, W. Schweickard, 3 vol., De Gruyter, Berlin/New York, 2003–2008) ori *Cambridge History of Romance Languages* (CambrHist; autori: M. Maiden, J.C. Smith, A. Ledgeway, Cambridge/New York, 2 vol., 2011–2013).

Manualul este structurat în patru părți, precedate de o parte introductivă și urmate de un așa-numit Capitol 5, care cuprinde siglele folosite și bibliografia, bogată și actualizată, a domeniului.

În partea introductivă, *Limbile romanice și lingvistica* (p. 35–69), se face mai întâi încadrarea în context, prin intermediul unui tabel ilustrativ al ramurilor familiei limbilor indoeuropene, după care, în capitolul preliminar, *Lingvistica romanică și structura manualului*, se prezintă fundamentele științifice și metodologice ale manualului. Autorul reiterează marile adevăruri ale disciplinei. Pornind de la fap-

* Adresă de corespondență: ct.caprioara@yahoo.fr.

tul cunoscut că limbile romanice „s-au născut din aceeași bază, variantele latinei vorbite în antichitatea târzie (*latină târzie vorbită*), ca urmare a diferențierii și a divergenței” (p. 35), el subliniază importanța studierii acestora. Locul ocupat de familia limbilor romanice în cadrul familiei indoeuropene este important nu atât prin dimensiune, cât prin faptul că cercetătorii beneficiază de cunoașterea foarte precisă a *limbii mamă comune*, latina, prin evoluția lor bine documentată cu *surse scrise* de-a lungul celui de-al doilea mileniu și prin aceea că ele constituie un *laborator de observare* unic, în condițiile în care mai puțin de 10% din limbile Pământului sînt descrise de o manieră satisfăcătoare și foarte puține dispun de documentație istorică. Marea forță a romanisticii constă în reflecțiile *istorice, comparative și variaționale* cărora le dă viață și care pot avea „o contribuție reală la înțelegerea funcționării lingvisticii în general” (p. 36). În plus, multe din observațiile realizate în context romanic sînt valabile și pentru alte limbi. În această ordine de idei, unul din obiectivele fundamentale ale manualului îl reprezintă trezirea unei „conștiințe romanice” la studenții de la secțiile de franceză, italiană, spaniolă sau română, care se pot familiariza cu idiomurile neolatine, chiar fără să le cunoască în profunzime.

Sînt prezentate, în continuare, cele patru părți ale lucrării, dedicate, pe rînd, descrierii succinte a idiomurilor romanice actuale și studiului lor din perspectivă variațională și pragmatică, domeniilor fundamentale ale limbii (fonetică/fonologie, morfologie, sintaxă, lexic), din perspectiva schimbării lingvistice, istoriei Romaniei într-o viziune sociolingvistică și unor aspecte fundamentale legate de practica și teoria cercetării romanice, cu referire directă la bazele filologice și la istoria lingvisticii romanice.

Din dorința de a-i oferi cursantului o viziune integratoare, sînt prezentate conceptele fundamentale, precum cel de *limbaj, limbă, lingvistică*, funcțiile limbajului, după K. Bühler și R. Jakobson, precum și problemele pe care lingvistica le abordează. Aceasta este văzută în relațiile ei cu limba și cu societatea, iar cele două ramuri ale sale—lingvistica sistemică și cea variațională—își găsesc aplicabilitatea în cazul limbilor particulare ori în situația comparării limbilor diferite, din punct de vedere sincron și diacronic. Esențiale pentru înțelegerea fenomenelor lingvistice sînt, în opinia autorului, compararea limbilor, inclusiv din perspectivă tipologică, precum și studiul lor

diacronic. Acestora li se adaugă cuceriri mai noi, cum sînt: cercetarea limbilor creole, a limbajului surdo-mușilor și dezvoltarea unor științe de graniță: psiho- și neurolingvistica.

Foarte utilă și inspirată în cadrul unui manual, în tradiția lui Tagliavini, dar cu o aducere la zi modernă, este inserarea unui subcapitol privitor la *Lucrările de referință în lingvistica romanică*: mari manuale și lucrări introductive, enciclopedii romanice (din păcate, nu se face deloc referire la *Enciclopedia limbilor romanice*, apărută la București în 1989 sub coordonarea lui M. Sala!). De asemenea, sînt indicate marile bibliografii uzuale ale romanisticii, cum ar fi *Romanische Bibliographie, Bibliographie romane, Romance Bibliography* (RB), inițiată în 1878, cu apariție anuală, avînd și o versiune informatizată.

*

Prima din cele patru părți propriu-zise ale manualului, intitulată *Limbile și varietățile romanice actuale* (p. 71–185), se deschide cu un capitol complex, bogat în informație, dar, totodată, compact și ușor de lecturat și de utilizat (*Prezentarea limbilor romanice*), cum, de altfel, sînt toate capitolele introductive, în care M.-D. Glessgen vrea să îi ofere lectorului toate instrumentele necesare înțelegerii aprofundate a problematicii discutate ulterior. Se face, mai întîi, o necesară precizare a termenilor: *limbă, dialect, idiom, varietate*, în context romanic. Merită reținută tipologia limbilor romanice, realizată în funcție de gradul de prezență/absență a criteriilor interne (precum *distanța* – diferențierea dintre o varietate și alta) și externe (*elaborarea* lingvistică), urmînd terminologia germanistului H. Kloss (*Abstandssprache* – ‘*limbă prin distanțare*’, respectiv *Ausbausprache* – ‘*limbă prin elaborare*’). Astfel, se pot distinge, în Romania, limbi prin distanțare și prin elaborare (franceza, italiana, româna), limbi distanțate care nu au cunoscut o elaborare sistematică (franco-provensala), varietăți dialectale, lipsite de un grad ridicat de elaborare și de distanțare (cum ar fi dialectul venețian) și limbi sau varietăți rezultate prin ‘pură’ elaborare, cu autonomie internă slabă (precum corsicana ori spaniola din America).

Punctul de plecare pentru prezentarea limbilor romanice în Europa și în lume îl constituie reprezentarea cartografică propusă de W. von Wartburg în 1950, dar modernizată și corectată de M.-D. Glessgen (p. 78). Sînt descrise *Romania continua*, din care, în trecut, făcea parte și româna, *Romania*

submersa, cunoscută și ca *Romania perduto*, și *Romania nova*, extreuropoană. Autorul pune câteva accente necesare din punctul său de vedere. Astfel, subliniază că „dialectele, iar nu limbile standard apărute apoi, prin elaborare lingvistică, sînt singurele continuatoare ale latinei” (p. 77). Practic, idiomiurile romanice actuale sînt tributare națiunilor contemporane și ‘spațiilor comunicaționale’ formate de acestea. Rolul ‘limbilor-acoperiș’ (= limbile naționale standardizate) dominante este asumat de limbile naționale: portugheză, spaniolă, franceză, italiană, română/retoromană și română. Adresîndu-se în special unui public centrat pe spațiul francofon și înconjurător, autorul continuă cu descrierea diviziunilor geolingvistice din *Galo-* și *Italoromania*, făcînd o incursiune în dialectologia sincronică și diacronică. Avînd în vedere cîteva criterii (numărul vorbitorilor, limbile de contact, elaborarea unui aspect scris și importanța dialectelor), autorul face o descriere a caracteristicilor externe ale francezei, occitanei, gasconei (considerată, eventual, dialect al limbii *d’oc*), franco-provensalei, italienei, sardei, romanșei, ladinei și friulanei, spaniolei, catalanei, valencienei și graiurilor din Insulele Baleare, galicianei, portughezei și românei, cele 14 idiomiuri romanice luate în considerare de acesta. Două mari teme încheie primul capitol al acestei părți. Cea dintîi, elemente de tipologie intraromană, oferă o detaliere a tipologiei lingvistice propuse mai sus pentru fiecare idiom romanice, o ilustrare practică și comentată a variației lingvistice romanice pe baza unui fragment din *Tatăl nostru*, ca și o ‘reluare’ reflexiv-critică a clasificărilor mai cunoscute ale limbilor romanice. În fața complexității problemei, autorul acceptă, din rațiuni practice, că ar fi, eventual, „acceptabil să facem apel la etichetele deja consacrate, precum *iberoromanică*, *galoromanică*, *italoromanică*” (p. 122) și „*dacoromanică*” (sau „*Romania de sud-est*”), reprezentată, astăzi, numai de română. A doua temă se referă la contactul lingvistic din Romania, contact care poate duce la diglosie/poliglosie, din care pot rezulta bilingvismul/plurilingvismul. Interesantă, dar cu care nu putem fi în întregime de acord, este ideea amestecurilor de limbi dintre idiomiuri romanice și neromanice, în urma cărora ar fi rezultat anglo-normanda și chiar româna. Caracterul romanice al acesteia din urmă ar fi „efectul parțial al relatinizărilor și francizărilor, operate în vremea elaborării sale, din secolul al XIX-lea, și care au redus numărul elementelor de origine slavă” (p. 126). Se

cunoaște însă că apartenența la un grup lingvistic este dată, în cea mai mare parte, de morfologie, iar morfologia românei este aproape în totalitate de origine latină.

Capitolul următor, *Studiul limbilor romanice sub aspect variațional*, pune în relație domeniul romanice cu lingvistica variațională, ale cărei baze au fost puse de L. Flydal și, într-o formă reelaborată, de E. Coșeriu, în 1966. Ca de obicei, un preambul metodico-teoretic dens deschide capitolul, cu circumscrierea variației lingvistice, ca și cu observarea limitelor acesteia, datorate principiilor de *comprehensibilitate*, *grammaticalitate* și *accesibilitate* care guvernează comunicarea umană. Un prim tip variațional este cel diatopic, variația în spațiu a latinei vorbite permițînd apariția unor dialecte primare, aflate la originea idiomiurilor romanice, care, ulterior, au dezvoltat, la rîndul lor, varietăți teritoriale, altfel spus dialecte secundare. Este prilejul pentru o prezentare a metodei geografiei lingvistice, a instrumentelor de lucru ale dialectologului și a rezultatelor cercetărilor dialectale, printre care atlasele lingvistice, de care limbile romanice beneficiază din plin. Este regretabil că nu se face nici o referire la atlasele lingvistice românești (ALR și ALRR/NALR), realizate cu un înalt nivel de profesionalism și apreciate de specialiști!

Complexitatea variației lingvistice implică, alături de variația diatopică, și diferențele dintre categoriile de vorbitori (variația diastratică) și dintre ‘genurile textuale’ (variația diafazică), interdependente în cadrul lanțului variațional, care, manifestat în diferitele compartimente ale diasistemului limbilor romanice, sporește dificultatea, dar și facilitează, în același timp, cercetările lingvistice comparate. Dacă variația diatopică este obiectul de studiu predilect al dialectologiei, sociolingvistica se ocupă de variația diastratică, aflată în strînsă conexiune cu cea diafazică. În cazul acestora din urmă, trebuie subliniată importanța *prestigiului lingvistic* în organizarea lor. Prestigiul poate fi pus în legătură cu *apropierea* și *distanța* lingvistică, atît în aspectul oral, cît și în cel scris, distanța fiind puternic întărită prin scris.

Cel din urmă capitol al primei părți este dedicat lingvisticii textuale și pragmatice, cu referire directă la domeniul romanice. Avem de-a face, practic, cu introduceri calificate în teoria genurilor textuale și în pragmatică, precum și cu descrierea modului în care acestea interrelaționează.

Partea a doua a lucrării, cea mai cuprinzătoare, se referă la *Structurile și istoria internă a limbilor romanice* (p. 187–429). Autorul segmentează, mai întâi, materialul lingvistic romanice, după patru mari domenii ale limbajului, considerate fundamentale pentru conturarea cadrului descriptiv al fiecărei limbi și pentru o mai bună înțelegere a istoriei interne: fonetica și fonologia, morfologia flexionară și formarea cuvintelor, sintaxa și, în fine, lexicul, inclusiv numele proprii (onomastica și toponomastica), alocînd fiecăruia cîte un capitol. Se fac interesante considerații de ordin epistemologic despre aceste domenii, precum și despre relațiile dintre ele. De asemenea, se fac necesare precizări referitoare la conceptul de „gramatică” și la felul în care este înțeles acesta, mai ales din punct de vedere generativist și constructivist. Inedită pentru studiile de romanistică este discuția, inclusă într-un subcapitol interdisciplinar, despre contribuțiile neuropsihologiei la teoria lingvistică. În unirea foneticii cu fonologia, separarea sintaxei de morfologie și tratarea împreună a formelor lexicale și a conceptelor, autorul se bazează pe componenta anatomică a limbajului. Cititorii sînt familiarizați cu termeni de specialitate, precum *aria lui Broca*, *aria lui Wernicke*, *centri* responsabili de ‘modulele’ fonetic, fonologic, morfologic și sintactic, al lexicului și al conceptelor, *memorie ‘declarativă’*, *memorie ‘procedurală’* ș.a. În continuare, sînt evidențiate relațiile de interdependență dintre diferitele domenii sau module ale limbajului, precum și fenomenul de ‘gramaticalizare’, care leagă morfologia de sintaxă și prin intermediul căruia un *lexem* poate deveni *gramem* (cum s-a întîmplat în latina vorbită cu *ille*, devenit marcă a determinării). Fenomenele lingvistice nu puteau fi tratate în absența unei periodizări a limbilor romanice, pentru care se face apel la istoria ‘externă’, căreia, de altfel, autorul îi alocă un spațiu aparte. Periodizarea ‘externă’ este jalonată de cele trei mari ‘granițe’: căderea Imperiului Roman, în 476, avîntul Occidentului, din secolul al XI-lea, și Renașterea, inclusiv descoperirile extra-europene. Periodizarea ‘internă’ este mult mai greu de realizat, dar se poate susține că o mutație internă foarte importantă s-a produs în preajma anului 700 (în secolul dintre 650 și 750), marcînd trecerea de la latină la limbile romanice, iar o a doua a avut loc mai tîrziu, în secolul al XVI-lea, reprezentînd trecerea de la limbile romanice medievale la cele moderne (v. p. 197–200). Pentru franceză, bine reprezentată din acest punct de vedere, se dă un exem-

plu de periodizare în funcție de producția de texte. Demnă de reținut, în acest context, este remarca terminologică a autorului, care respinge termenul de *latină vulgară* și propune folosirea fie a lui *protoromană/protoromanică* (*protoromane*, în franceză), fie a termenului *latină vorbită* pentru „orice formă latinească orală, care a cunoscut o evoluție ereditară (subl. aut.) către o limbă romanică” (p. 200), adică a fost moștenită.

Cum arătam mai sus, domeniile limbajului sînt tratate de autor rînd pe rînd, în capitole separate. Binevenită este punerea în relație a foneticii și fonologiei, care sînt descrise epistemologic inclusiv pentru neinițiați, cu grafematica și ortografia. Este un prilej nimerit pentru a sublinia utilitatea cunoașterii aspectelor privitoare la grafeme și ortografie pentru cel care studiază diacronic o limbă, avînd la dispoziție exclusiv texte scrise. Într-un mod clar și concis, îi sînt prezentate lectorului interesat: perechile minimale, raportul dintre sunete și foneme, foneme și alofone, tipologia sunetelor, respectiv a fonemelor romanice, vocalismul accentuat și neaccentuat romanice, consonantismul romanice, diftongările și monoftongările, transformările cu caracter regulat și unele de tip accidental, precum și importanța latinizărilor și relatini-zărilor pentru România occidentală. Foarte utilă este partea alocată tipurilor de silabă și rolului prozodiei în evoluția fonetică a limbilor romanice.

Morfologia este prezentată sub dubla înfățișare, de știință care trebuie să se refere la „structura internă a cuvintelor (...), luînd în seamă atît flexiunea, cît și formarea cuvintelor” (p. 253). În mod firesc pentru manualul de față, sînt definite și detaliat prezentate concepte de bază ale domeniului (*lexem*, *gramem*, *formă gramaticală*, *lexem simplu*, *lexem construit*, *frazem*, *locuțiune* etc.). Structura morfologică nu mai poate fi redusă la „concatenarea de morfeme atomice” (p. 260), abordările mai recente sprijinindu-se pe *lexem* și pe *gramem*.

Pe latura de morfologie propriu-zisă, după ce sînt trecute în revistă flexiunea, principalele sale caracteristici, categoriile gramaticale („trăsăturile morfologice”) și clasele flexionare, se continuă cu descrierea practică a principalelor transformări cunoscute în trecerea de la latină la limbile romanice de flexiunea nominală, de adjectiv, de sistemul pronominal și, parțial, de paradigmele verbale, unde sînt reținute indicativul prezent, imperfect și viitor în franceză, italiană și spaniolă. În ceea ce privește formarea

cuvintelor, sînt alocate spații adecvate derivării (atît sub aspectul prefixării, cît și al sufixării), ca principal procedeu de formare de noi unități lexicale în spațiul romanic, compunerii, dar și altor procedee de îmbogățire a lexicului, cum sînt abrevierile și acronimele, delocutivele, încrucișările de cuvinte și defigurările formale voluntare (ca în *verlang*, din fr. *à l'envers*). Se impun cîteva precizări pentru publicul românesc, legate de terminologia folosită. Astfel, prin *conversione* autorul înțelege fie derivarea cu un afix flexionar (it. *pianta* → it. *piantare*), fie derivarea regresivă (it. *arrivare* → it. *arrivo*), prin *derivare improprie*, numită și „derivare zero”, conversiunea (it. *il fare* „acțiunea de a face”), prin *schimbarea genului*, derivarea cu sufixe moționale, iar prin *parasinteză*, derivarea parasintetică (p. 290).

Capitolul alocat sintaxei este la fel de generos în detalii de natură epistemologică și metodologică, care fac trecerea la descrierea, din perspectivă modernă, a grupurilor nominal (GN) și verbal (GV) și a propoziției în limbile romanice. Informațiile referitoare la grupul verbal le completează pe cele oferite deja în capitolul anterior, iar la p. 322 se dă și un rezumat al transformărilor latino-romanice petrecute în cadrul sistemului verbal. Privitor la propoziția romanică, se pornește de la premisa că în ciuda unui conținut asertiv comun, formele lineare ale exprimării acestuia pot fi diferite chiar și în interiorul aceleiași limbi. Redarea unei ierarhii semantico-pragmatice prin structuri lineare (în timp, iar în scris, și în spațiu) se poate face în moduri foarte diverse. Totuși, configurația (distribuția) elementelor componente și marcajul gramematic impun anumite restricții, reducînd posibilitățile de exprimare ale unui conținut asertiv. Sînt tratate patru ansambluri fundamentale pentru studiul (diacronic) al propoziției din limbile romanice: ordinea constituenților (de la o ordine latinească SOV s-a ajuns la o ordine romanică mai mult sau mai puțin rigidă SVO), funcțiile actanțiale (patru roluri actanțiale fiind mai frecvente: *agent*, *pacient*, *destinatar* și *beneficiar*, urmate de unele, întîlnite destul de des: *experient*, *instrumental* și *locativ*, și, mult mai rar, de rolurile: *modal*, *temporal* și *rezultativ*), structura informațională (ordinea *temă-remă* domină limbile romanice contemporane) și subordonarea (marcată, de obicei, conjuncțional și întărită datorită dezvoltării aspectului scris). Un rezumat al schimbării latino-romanice în morfologie și sintaxă ne este oferit la p. 350 sqq., după ce se face

o trecere în revistă a principalelor gramatici romanice (occidentale).

Un spațiu generos este alocat lexicologiei, în capitolul omonim. Bazele teoretice ale științei sînt descrise cu obișnuita competență a autorului, ca și diferite aspecte ale teoriei semiotice (vezi, de exemplu, p. 363–367, pentru *triunghiul*, *trapezul*, *pentagonul* și *pătratul semiotic*, corespunzînd diferitelor teorii despre natura semnului lingvistic). Urmează descrierea legăturilor dintre schimbarea romanică și relațiile semantice. Este vorba, în special, despre rolul sinecocei, metonimiei și metaforei, subsumate expresivității, în evoluția semantică a lexemelor latinești. Nu sînt uitate modificările datorate unor motive formale, de tipul etimologiei populare sau elipsei (it. *borsa di studi* → it. *borsa*). Obișnuit al abordărilor inter- și transdisciplinare, M.-D. Glessgen se ocupă, printre altele, în acest capitol, de interpretarea istorică și antropologică a schimbărilor semantice (p. 388 sqq.), dar și de onomasiologia istorică (p. 389 sqq.). Frazelologia este tratată în strînsă legătură cu contextul, iar împrumuturilor lexicale romanice li se acordă atenția cuvenită. Practic, cititorul are în față un mic tratat asupra împrumuturilor lingvistice, cuprinzînd date despre contactele lingvistice din timpul Imperiului Roman și de mai tîrziu, tipologia împrumuturilor, drumul și modificările suferite de acestea, importanța lor cantitativă, dificultăți în stabilirea originii împrumuturilor ș.a.m.d. Un element rar întîlnit în manualele de romanistică îl reprezintă onomastica și deonomastica romanice, cărora autorul le prezintă fundamentele în cuprinsul cîtorva pagini. Cum este și firesc într-o cercetare diacronică, lexicologia este pusă în relație cu etimologia, iar ca o încununare a capitolului, sînt puse la dispoziția celor interesați cele mai utile și recente instrumente de lucru, dicționarele istorice și etimologice ale francezei și ale altor limbi romanice. Pentru română sînt reținute: *Dicționarul etimologic* al lui Al. Ciorănescu, *Etymologisches Wörterbuch* al lui S. Pușcariu și *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* al lui H. Tiktin, reeditat de P. Miron.

*

Partea a treia cuprinde tratarea *Istoriei externe a limbilor și a varietăților romanice* (p. 431–538). Mai întîi, în *Introducere*, este subliniată legătura indisolubilă dintre istoria internă a unei limbi și cea externă, a societății din care fac parte vorbitorii acelei limbi: „Istoria externă este pandantul indispensabil al istoriei interne (...) Cele două perspective sînt interde-

pendente.” (p. 433). Lingvistica istorică este obligată să se sprijine, de fapt, pe istoria *limbilor standard*, de obicei fixate în scris de-a lungul timpului. Problematika istoriei externe a României are o importanță metodologică nu numai pentru romanistică. Aceasta privește, în special, fragmentarea României, altfel spus trecerea de la latină la limbile romanice, fixată de autor și nu numai în preajma anului 700, notarea în scris și standardizarea limbilor romanice, începând cu Evul Mediu, și apariția diasistemelor lingvistice complexe. Determinanți pentru istoria externă sînt, în concepția autorului, patru factori, pe care îi are în vedere în descrierea fiecărei etape de evoluție a limbilor romanice. Aceștia sînt: spațiul și demografia, contactul lingvistic, infrastructura și organizarea socioculturală, politică și economică și, nu în ultimul rînd, cultura scrisului, reflecția lingvistică și diasistemul, ultimii doi reprezentînd factori de mare complexitate. Etapele de evoluție a societății romanice sînt tratate separat în cadrul cîte unui capitol. Prima etapă, epoca romană, de la începuturi pînă în secolul al V-lea, prezintă expansiunea romană și aspectele complexe ale procesului de romanizare („latinizare”), prin care noii supuși „se adaptau la limba latină, mai întîi ca *limbă de circulație* (subl. aut.), apoi ca limbă de comunicare curentă și, în cele din urmă, ca limbă maternă” (p. 446), contactul lingvistic (de substrat, adstrat și superstrat) și contribuția acestuia la fragmentarea României, precum și diferitele cauze care au dus la regionalizarea latinei, de altminteri o limbă destul de omogenă. Capitolul următor urmărește geneza României, adică perioada dintre secolele al V-lea și al X-lea. Trecerea de la latină la limbile romanice a fost posibilă prin contribuția mai multor factori, printre care, la loc de frunte, se află: distrugerea Imperiului Roman, dezintegrarea infrastructurilor (drumuri, administrație, școli, jurisdicții) și tulburări ale diasistemului, mai precis întreruperea ‘comunicării pe verticală’ (termen preluat de la M. Banniard), adică nemaiînțelegerea de către analfabeți a latinei scrise, citite cu voce tare. Perioada critică, în care mai multe particularități lingvistice novatoare s-au restructurat la nivelul unor sisteme noi, în care transformările lingvistice par să se fi accelerat, operînd asupra a trei generații, și cînd oralitatea s-a restructurat și ca urmare a slăbirii vechii norme scrise (factor adăugat de Glessgen), ar putea fi secolul cuprins între 650 și 750 (v. RSG art. 51). În orice caz, spre anul 1000, contemporanii aveau conștiința

unui clivaj între „*limba erudită*, scrisă și vorbită în cercuri restrînse (și utilizată în public în ocazii formale), și o *limbă de comunicare* (subl. aut.), maternă, cotidiană, aproape exclusiv vorbită” (p. 455). De fapt, în scris se puteau folosi trei tipuri diferite de „elaborare lingvistică: latina standard sau normată, latina rustică și romanica” (p. 470), ceea ce se putea traduce printr-o triglosie conștientă. Privitor la noua geografie a spațiului romanic, româna se bucură de o tratare echilibrată, aparte (p. 458–460), în calitate de contraexemplu valoros al caracteristicilor spațiului contiguu al României centrale și occidentale (fiind singura limbă romanică izolată, vorbită de o populație ortodoxă și influențată de slavă), poate și datorită articolelor din RSG scrise de reputații I. Fischer și St. Dumistrăcel (vezi și considerațiile demne de atenție din *Cuvîntul înainte*, privitoare la ponderea și tratamentul limbii române în manual, p. 17–20).

România în Evul Mediu timpuriu (secolele al XI-lea – al XV-lea) este capitolul următor, în care sînt analizate, într-o primă fază, reconquista iberică, constituirea Dacoromâniei și cucerirea Angliei de către normanzi. Urmează referiri la cruciade, la dominația venețiană asupra Dalmației și la rolul negustorilor italieni și iberici în spațiul mediteranean, respectiv atlantic. Este o epocă caracterizată de stabilitate și de fluctuații în interiorul spațiilor constituite, Biserica avînd un rol determinant, inclusiv în dezvoltarea culturii scrisului. Este „epoca de avînt a limbilor romanice, de întemeiere a bazei lor teritoriale europene și a primei lor elaborări, sub tutela latinei, desigur. (...) Este epoca unui *plurilingvism* (subl. aut.) nedogmatic și puțin conflictual, întemeiat pe varietățile vorbite și scrise, de dimensiuni regionale” (p. 498). Capitolul 3.5 este dedicat *Epocii moderne (1500 – sfîrșitul secolului al XIX-lea)*, care este „martorul genezei *limbilor romanice standard* (subl. aut.)” (p. 499), al constituirii așa-numitelor ‘limbi-acoperiș’, al dezvoltării impresionante a scrisului, impulsionat de inventarea tiparului, al înfloririi reflecției asupra limbii, al apariției legislației lingvistice și a academiilor etc. Româna cunoaște o etapă de elaborare parțială. *Epoca contemporană (1880–2000)* este tema următorului capitol. Acum, problema aflată în fața cercetătorului romanist este abundența izvoarelor. Se constituie triada putere de stat – teritoriu statal – limbă națională. Coeziunea limbilor standard crește (chiar dacă e vorba de *standardizări pluricentrice*, confruntate cu numeroase *tendințe centrifuge* –

p. 529), dispar varietățile regionale și limbile aloglote și iau avînt ‘lingvistica profanilor’ și unele varietăți populare, de tipul *limbajului tinerilor* și al *periferiilor*. Într-un ultim capitol sînt analizate contribuțiile istoriei externe, de fapt sînt rezumate concluziile părții a treia.

*

Partea a patra, intitulată *Elemente de metodologie și de practică a cercetării* (p. 539–623), se deschide cu o trecere în revistă a domeniilor metodologice, pentru cei ce doresc să se angreneze în cercetarea lingvistică, și se axează, apoi, pe două mari teme: filologia ca ramură lingvistică esențială pentru istoria idiomurilor romanice și elemente de istorie a disciplinei. Într-un preambul, autorul își exprimă regretul că, din cauza spațiului și a complexității fenomenelor, nu a putut să trateze, așa cum și-a propus după prima ediție a manualului, problematica izvoarelor orale din România.

Filologia se bucură de o abordare complexă. Se face o clasificare a genurilor textuale după mari lucrări de sinteză, sînt organizate sursele scrise, cuprinse în mari corpusuri de texte, puse în valoare de către autor, se prezintă modalitățile de codare materială și transmitere a textelor vechi (suporturi, tipuri de scriere, tipărituri), este descrisă teoria și practica editării de texte, mai cu seamă a celor vechi, precum și legătura dintre editare și studiu lingvistic. Pentru cei care au competențe informatice deosebite, se urmăresc diferitele elemente ale lingvisticii corpusului, de la definirea acesteia și codarea datelor textuale pînă la instrumentele de programare și analiză lingvistică și la bazele de date de referință.

Istoria disciplinei se deschide, de fapt, cu o istorie a lingvisticii și a calității de ‘lingvist’. Se continuă cu paradigma istorico-comparativă în care s-au înscris vreme de mai bine de un secol științele limbii și se încheie cu paradigma modernă, valabilă mai ales de la jumătatea secolului al XX-lea. Este o adevă-

rată panoramă a diferitelor discipline lingvistice, cu operele și personalitățile fondatoare sau cu un rol esențial. Ca și în lucrarea lui I. Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, se observă foarte clar cum romanistica a jucat un rol major în apariția și dezvoltarea altor discipline lingvistice. Perspectiva didactică asupra disciplinei nu putea lipsi dintr-o lucrare atît de cuprinzătoare (v. subcap. 4.2.4. *Teorie, practică și învățămîntul romanisticii*, care vădește preocuparea autorului pentru constituirea unui domeniu epistemologic coerent), cum nu putea lipsi referirea la relația dintre lingvistică și politică. Lucrarea se încheie cu un subcapitol-epilog, care se constituie într-o călduroasă pledoarie în favoarea lingvisticii.

*

Cartea lui M.-D. Glessgen nu este numai un manual, este mult mai mult decît atît, este un *manual al manualelor*, demn de luat în seamă nu numai de către studenții filologi și de către romaniști, ci de oricine se ocupă sau se apleacă asupra unui domeniu lingvistic oarecare. Ca un jucător de șah, autorul construiește cu migală, permanent, eșafodajul viitoarelor mișcări cu impact didactic. Chiar dacă, din lipsă de spațiu, anumite aspecte nu sînt tratate sau sînt atinse doar, cele asemănătoare au un pronunțat caracter exemplificator și generalizator. Autorul ne poartă, ca un cicerone avizat, nu numai prin toate compartimentele limbii și ale științelor limbii, ci și prin toate epocile și spațiile care privesc România, combinînd permanent dimensiunea informativă cu cea formativă. Se dovedește, astfel, adevărul celor afirmate de către profesorul Alexandru Gafton în *Cuvînt înainte* (p. 14): „...romanistica nu este doar o știință (avînd un obiect de studiu, un instrumentar și metode de cercetare, obiective etc.), ci și o cale de edificare a ființei umane, de integrare a acesteia într-o realitate vie, dotată cu dinamism evolutiv”.